

Sosiaalipedagogiikan ydintä etsimässä (Lectio praecursoria¹)

Kaarina Ranne

Kiinnostukseni sosiaalipedagogiikkaan virisi yhden erityisluokan lapsen arkisista kokemuksista ja erään sosiaalikasvattaja-opiskelijan käytännön harjoittelun havainnoista ja kriittisistä kysymyksistä 1990-luvun puolivälissä. Tuon erityisluokalla olevan lapsen elämaailma, arkipäivän todellisuus ja kokemukset siitä olivat ositettuja, pirstaleisia. Koulussa vietetty aika tuli hyvin katkonaiseksi, kun oppilas kulki koulupäivän aikana asiantuntijalta toiselle. Loppuviikolla, erään asiantuntijan luota taas kouluun palattuaan hän huokasi: ”Ope mä en jaks enää..” Tältä pohjalta alettiin erityisopettajan, opiskelijan ja minun kesken miettiä, miten lapsen elämaailmaa voitaisiin eheyttää. Sen seurauksena kaksi sosiaalikasvattajaopiskelijaa tekivät opinnäytetyön, jonka aiheeksi tuli ”Sosiaalipedagoginen malli erityisopetuksessa olevan lapsen ja nuoren kehityksen tutkijana”.

Edellä oleva tapahtumaketju muodosti sen polun alun – esiymmärryksen, jonka viitoittamana omassa opettajan työssäni aloin kiinnostua sosiaalipedagogiikasta. Ammattikorkeakoulujen opetussuunnitelmia sosiaalialalle luotiin 1990-luvun puolivälissä. Suunnittelutyön seuraukse-

---

¹ Sosiaalipedagogiikan ydintä etsimässä. Sosiaalipedagogiikka suomalaisten ja ruotsalaisten asiantuntijahaastattelujen sekä haastattelujen valossa. Turun yliopiston julkaisuja. Sarja C. Osa 189. Turku. (Väitös 07.12.2002)

na joihinkin ammattikorkeakouluihin luotiin sosiaalialan koulutusohjelmaan sosiaalipedagogiikan suuntautumisvaihtoehto. Näin tehtiin omassa oppilaitoksessani, Satakunnan ammattikorkeakoulussa Sain olla sekä suunnittelemassa opetusohjelmaa että aloittamassa ja toteuttamassa ko. sosiaalipedagogiikan suuntautumisvaihtoehdon mukaista koulutusta. Ensimmäiset sosionomi (AMK) -opiskelijat aloittivat opintonsa syksyllä 1997. Sosiaalipedagogiikan jäsentäminen oppiaineena ja ammatillisena orientaatioperustana on siis omasta työstäni ammattikorkeakoulun opettajana ja ammattikorkeakoulupedagogiikan kehittäjänä nouseva mielenkiintoinen ja vaativa haaste.

Väitöskirjatutkimukseni pääongelmaksi nousi, mikä on sosiaalipedagogiikan keskeinen olemus, ydin? Miten sosiaalipedagogiikka ilmenee ja määrittyy suomalaisten ja ruotsalaisten asiantuntijahaastattelujen ja dokumenttien valossa? Tarkoituksena oli valottaa sosiaalipedagogiikan olemusta ja ydintä empiirisen aineiston kautta. Tutkimuksen haastatteluaineisto koostui kolmen suomalaisten ja kolmen ruotsalaisten asiantuntijan näkemyksistä, ”äänistä”. Sosiaalipedagogiikkaa koskevaa kirjallisuutta on ilmestynyt sekä Suomessa että Ruotsissa toistaiseksi vähän. Siksi asiantuntijoilta ilmestyneiden julkaisujen lisäksi määrittelin asiantuntijuutta myös käytännön ammatillisesta työstä ja opetus-työstä saadulla kokemuksella. Keskeisen aseman asiantuntijoina haastateltujen julkaiseman kirjallisen aineiston ohella sai Lisbeth Erikssonin ja Ann-Marie Markströmin kirjoittama kirja ”Den svårfångade socialpedagogiken” (2000). Se on ainoa Ruotsissa ilmestynyt teos, joka pyrkii kuvaamaan ruotsalaisen sosiaalipedagogiikan luonnetta ja kehityshistoriaa kokoavasti.

Tutkimukseni on grounded-teoriaan pohjautuva laadullinen, kvalitatiivinen tutkimus. Laadulliselle tutkimukselle läheisiä filosofisia lähestymistapoja ovat mm. fenomenologinen ja hermeneuttinen lähestymistapa. Myös näitä aineksia tutkimusotteeseeni sisältyy. Tyypillistä edellä mainituille tavoille on, että ne korostavat kielen moniselitteisyyttä ja kontekstuaalisuutta. Tämä merkitsee mm. sitä, että tutkittava aihe sijoitetaan sosiaaliseen ja historialliseen kontekstiin. Tutkijan tulee ymmärtää ns. liikkuvaa kohdetta ja nähdä tutkittava asia ei vain historian

tuloksena, vaan myös historian muovaajana. Edelleen se tarkoittaa, että puhuttuja ja kirjoitettuja viestejä on mahdotonta tulkita ilman ns. äänetöntä tai hiljaista tietoa. Grounded-teorian mukaan päättelyjä ohjaa tutkijan aiempi kokemus ja aikaisemmat tutkimukset aihealueesta. Grounded-teoriaa tosin suositetaan käytettäväksi juuri sellaisissa aiheissa, joista ei juurikaan ole vielä tehty tutkimusta. Tästä on kysymys myös sosiaalipedagogiikassa.

Grounded-teorian mukaisessa lähestymistavassa varmuus kehittyvän teorian pätevyydestä muodostuu vähitellen. Omassa tutkimuksessani sosiaalialan opettajan työssä muodostunut esiymmärrys ja sitä seuranneet johtajatukset ovat muodostaneet viitekehysten, jonka varassa olen empiiristä aineistoa lähestynyt. Matka empiriasta teoriaan on ollut ja on pitkä. Ilmari Rostila mm. puhuu aineiston etäännyttämisestä. Se on erityisesti tarpeen silloin, kun tutkija on oman aihealueensa asiantuntija ja monin tavoin ”sisällä” tutkimusaineistossaan. Etäännyttämistä omassa työssäni ovat palvelleet lukuisat keskustelut työni ohjaajien, KT Soili Keskinen ja KT Simo Skinnarin kanssa. Samoin esitarkastajien KT Jarmo Toiskallion ja TT Arto Kallioniemen kommentit sekä osallistumiseni tutkimusseminaareihin ovat palvelleet etäännyttämistä ja uusien näkökulmien löytämistä. Vasta haastattelujen suorittamisen ja koodaamisen jälkeen kirjoitin sosiaalipedagogiikkaa ja reformipedagogiikkaa koskevan katsauksen. Tällä tavoin katsaus antoi myös johtajatusta aineiston analysointiin ja raportointiin.

Sosiaalipedagogiikan tarkastelu sijoittuu tässä tutkimuksessa 1990-luvun 2000-luvun taitteeseen, sen ajanjakson yhteiskunnallisiin ja koulutuspoliittisiin olosuhteisiin. Suomessa kehitettiin 1990-luvun puolivälin jälkeen ammattikorkeakoulujärjestelmä duaalimallisesti yliopistojen rinnalle. 1990-luvun lopulla lakkasi opistoasteinen sosiaalialan koulutus ja ammattikorkeakouluihin luotiin sosiaalialan koulutusohjelmat. Samanaikaisesti Kuopion yliopisto ja Tampereen yliopisto alkoivat tarjota sosiaalipedagogiikan opintoja. Ruotsissa 1990-luvun lopussa ammattikorkeakoulutasoinen sosiaalipedagogiikan opetus ja sosionomi-koulutus tuli yliopistojen, useimmiten sosiaalityön laitosten piiriin. Juuri noihin aikoihin laman seuraukset alkoivat heijastua ih-

misten ja perheiden elämään. Syntyi tarvetta löytää uusia ammatillisia keinoja sosiaalisten ongelmien ratkaisuun.

Voidaan todeta, että 1990-luvun lopun yhteiskunnallisessa kehityksessä on samanlaisia murroksen merkkejä kuin tilanteissa, joissa reformistiset liikkeet ja niiden joukossa sosiaalipedagogiikka ovat syntyneet. Näissä murroskohdissa sosiaalipedagoginen ajattelu ja siitä kumpuava toiminta ovat syntyneet ehkäisemään ja lievittämään sosiaalista syrjäytymistä. Todettakoon, että itse syrjäytymisen käsite on paljon myöhäisempi kuin itse sosiaalipedagogiikka. Sitä alettiin käyttää Ruotsissa 1970-luvulla ja termeinä olivat mm. uteslutning (poisjätto, erottaminen), utestötning, marginalisering ja eksklusion. Suomessa Tuula Helneltä on vastikään ilmestynyt sosiaalipolitiikan alaan liittyvä väitöskirja *Syrjäytymisen yhteiskunta*. Siinä problematisoidaan ja pyritään eri tavoin määrittämään tuota yleiseen kielenkäyttöön 1990-luvulla Suomessa ilmestynyttä käsitettä. (Helne 2002.)

Sosiaalityön tehtävänä on syrjäytyneiden ja syrjäytymisvaarassa olevien integrointi yhteiskuntaan, palauttaminen yhteiskunnan normaaliksi kansalaisiksi Sosiaalipedagogiikassa asiakkaan/lapsen/nuoren/perheen/jonkin ryhmän syrjäytymisen prosessiin pyritään vaikuttamaan pedagogisin keinoin. Tällöin puhutaan sosiaalipedagogisesta interventiosta, väliintulosta. Sosiaalipedagogiikka voi myös kyseenalaistaa yhteiskunnan rakenteita ja normeja. Tällöin puhutaan emansipatorisesta sosiaalipedagogiikasta.

Sosiaalipedagogiikan rooli ja tila on yhteydessä kunkin ajanjakson yhteiskunnallisiin olosuhteisiin. Stakesin tuoreen tutkimuksen mukaan joka kymmenes lapsiperhe Suomessa on luokiteltu köyhäksi. Taloudellinen ahdinko vaikuttaa kiistatta perheen kasvatusilmastoon. Köyhyyden seurannaisvaikutukset ovat moninaiset. – Sosiaalipedagoginen lähestymistapa yksin ei riitä köyhyyden poistamiseen. Siihen tarvitaan poliittisia ratkaisuja. Sosiaalipedagogisella lähestymistavalla voidaan helpottaa yksilöiden/perheiden ja ryhmien elämää. Sosiaalipedagogiseen ammatilliseen lähestymistapaan liittyy tutkimukseni mukaan seuraavia asioita: yhteisöllisyyden vahvistaminen, arjessa toimiminen, rinnalla kulkeminen, itseapuun auttaminen, omasta tilanteestaan tietoisek-

si tuleminen, vuorovaikutteisuus, dialogisuus, erilaisuuden ja toiseuden kohtaaminen.

Sosiaalipedagogisen orientaation, tavan tehdä työtä ja sosiaalipedagogisen intervention, väliintulon tunnusmerkkejä kuvataan tutkimukseni kokoavasti kuviossa 6. Sekä haastattelu- että dokumenttiaineiston valossa esiintyy yhdenmukaisuus siinä, mitä asioita liitetään sosiaalipedagogiseen orientaatioon ja interventioon. Sosiaalipedagogisen orientaation edellytykset lähtevät filosofiasta ja teoreettisesta ajattelusta. Sosiaalipedagogisen ammattikäytännön ehto on, että filosofia ja teoria muuttuvat käytännön toiminnaksi. Ammatillinen toiminta edellyttää sosiaalisen diagnoosin tekoa. Työntekijän tulee hahmottaa asiakkaan/lapsen/perheen sosiaalinen ja yhteiskunnallinen ympäristö. Tämä näkökulma tulee lähelle mm. varhaiskasvatuksen piirissä esiteltyä Brofenbrennerin ekologista teoriaa. Sosiaalipedagogisen orientaation omaava henkilö välttää diagnosoimasta asiakasta. Sosiaalipedagogisessa interventiossa työntekijä lähtee liikkeelle tilannesidonnaisesti ja käyttää, mobilisoi yksilön omia resursseja. Sosiaalipedagoginen väliintulo (puuttuminen esim. Mika Ojakankaan mukaan) perustuu terveeseen vuorovaikutukseen ja riskien hajauttamiseen. Terve vuorovaikutus merkitsee mm. epäilyä yksinkertaistuksien (esim. se on sellainen ikuinen häiriikkö tai lintsari) suhteen. Riskien hajauttaminen merkitsee, että ammattihenkilö on jatkuvassa kontaktissa ja vuorovaikutuksessa asiakkaan/lapsen/nuoren kanssa subjektitasolla. Työntekijä asettuu dialogiseen, vastavuoroiseen suhteeseen asiakkaan/lapsen/nuoren/perheen/ryhmän kanssa. Hän pyrkii tukemaan asiakkaan selviytymistä arjessa kulkemalla rinnalla (medmänniska) riittävän pitkän matkan hänen kanssaan. Työntekijä kulkee asiakkaan mukana (medinflytande) ja samalla hänellä on mahdollisuus ohjata sitä prosessia, joka asiakkaassa sisäisesti tapahtuu. Tämä edellyttää luottamusta, vuorovaikutusta, dialogia ja ammattihenkilön jatkuvaa tilanteen uudelleen arviointia.

Oikeat sanat oikeassa tilanteessa voivat olla jonkin asiakkaan, esim. häiriökäyttäytyvän nuoren kohdalla hyvin ratkaisevat: ”men kan du något annat?” – ”osaatko mitään muuta – tai mitä muuta osaat?” Tämän kysymyksen tekevät kuvaannollisesti esim. Porin Pormestarin-

luodon lähiössä ITUA elämään -projektin työntekijät. Kokoontuminen tapahtuu yläasteen oppilaista koostuvassa läksypiiristä, jonka tehtävänä on saada oppilaita korottamaan tiettyjä arvosanojaan niin, että he saavat peruskoulun päästötodistuksen ja voivat jatkaa ammatillisessa koulutuksessa. Läksypiiri on ulkoinen muoto, mutta sen avulla ja kautta työntekijät kuvaannollisesti kysyvät: ”Mitä muuta sinä osaat kuin saada huonoja numeroita, elää ilman tulevaisuuden suunnitelmia, kokeilla huumeita ja rajuja varhaisia seksikokemuksia? Osaatko – varmaankin osaat korottaa numerosi, kiinnittyä tähän ryhmään, suunnitella yhteistä ateriaa, miettiä jopa tulevaisuuttasi – taidat osata osallistua joulunäytelmäänkin ja tulla paikalle ajoissa!”

Hermeneuttisen näkökulman mukaan dialogisuus sisältää sen, että vuorovaikutuksessa olija (siis myös työntekijä) on avoin uudelle ja vuorovaikutuksessa olevan toisen osapuolen tulkinnoille ko. tilanteesta. Dialogin kautta työntekijä ja asiakas ikään kuin astuvat samaan kielelliseen huoneeseen. Dialogin toteutuminen ei edellytä välttämättä sanoja. Dialogissa eri näkökulmat sulautuvat yhteen ja syntyy uusi yhteinen ymmärrys. Dialogissa molemmat osapuolet muuttavat lähtökohtiaan ja tulevat jollain tavoin toisiksi. (Vrt. Aki Kaurismäen (2002) elokuva ”Mies vailla menneisyyttä.” Pelastusarmeijan työntekijän ja muistinsa menettäneen miehen kohtaaminen siten, että mies nimikirjoituksensa sijasta painoi sormenjälkensä avustuspaperiin. Hänhän ei muistanut nimeään.)

Sosiaalipedagogiikan yksiselitteinen määrittely on mahdotonta. Sen ”haltuunotto” sekä teoreettisesti että käytännön lähestymistapana merkitsee tietyn ajattelutavan omaksumista. Sosiaalipedagogiikka toimintana, oppialana ja kehittyvänä tieteenä käsittää eri puolia ja useita eri tasoja. Tässä tutkimuksessa yritys tavoittaa sosiaalipedagogiikan ydintä merkitseä empiirisen aineiston perusteella tehtyä rajattua tulkintaa sosiaalipedagogiikasta, eräänlaista valokiilaa sosiaalipedagogiikan ytimeen.

Tutkimustulosten valossa sosiaalipedagogiikka on sekä Suomessa että Ruotsissa kehityksellisessä murroksessa. Sosiaalipedagogiikka nähdään Ruotsissa poikkeittieteellisenä aineena ja sosiaalityön metodise-

na lähestymistapana. Huoli sosiaalipedagogiikan aineluonteen säilymisestä Ruotsissa on tutkimusmateriaalin valossa ilmeinen. Suomessa sosiaalipedagogiikka terminä on otettu aiempaa aktiivisempaan käyttöön viimeisen kymmenen vuoden aikana. Sitä on kehitetty sekä oppiaineena että ammatillisena orientaationa. (Vuonna 1997 perustettu Suomen sosiaalipedagoginen seura ry ja seuran julkaisema Sosiaalipedagoginen aikakauskirja mm. ovat foorumeita, joilla sosiaalipedagogiikan käytännöllinen ja teoreettinen tarkastelu toteutuu.)

Sosiaalipedagogiikka on toiminnallinen oppiala – toimintatiede. Kun ideologia ja filosofia muuttuu käytännön toiminnaksi, voidaan puhua sosiaalipedagogiikasta. Ammattikorkeakouluille on määritelty työelämän kehittämisen ja soveltavan tutkimuksen rooli. Tästä näkökulmasta sosiaalipedagogiikka sijoittuu hyvin ammattikorkeakoulujen sosiaali- ja terveysalan kehittyvän koulutuksen maastoon. Rajankäyntiä eri tiedepohjiin nähden olisi haastavaa jatkossa harjoittaa. Suomalaiset haastateltavat sijoittavat sosiaalipedagogiikan yhteiskuntatieteiden ja kasvatustieteiden välimaastoon. Parhaimmillaan sosiaalipedagogiikka voisi olla myös yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen lisääntyvän yhteistyön kohteena esim. siten, että yhdessä luotaisiin soveltavan ja teoreettisen tutkimuksen verkostoja.